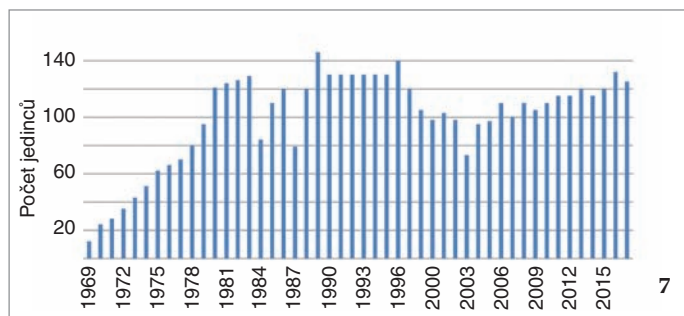
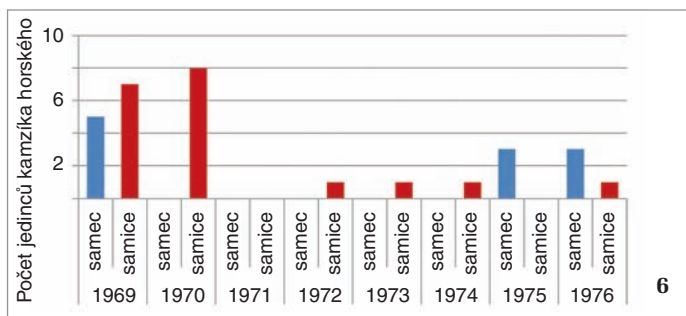

těchto návrhů však s výjimkou pravidelných regulačních odstřelů (hlavně na území potenciálního kontaktu populací) nedošlo. Podobný materiál byl vypracován i v r. 1999, ale rovněž bez reálného dopadu v praxi.

Výsledky genetických analýz, které proběhly začátkem tohoto století, potvrdily, že všechny čtyři slovenské populace kamzíků mají nízkou genetickou diverzitu a vysokou úroveň příbuzenské plemenitby (inbreedingu). V Nízkých Tatrách navíc skutečně došlo (resp. dochází) ke křížení mezi tatranskými a alpskými kamzíky. U 69 % analyzovaných nízkotatranských jedinců byla zjištěna příměs alpského genomu, přičemž v původní populaci v TANAP známky hybridizace zjištěny nebyly. Znamená to, že dochází k migraci alpských kamzíků z Velké Fatry a Slovenského ráje do Nízkých Tater, ale nikoli do Západních nebo Východních Tater (Vysokých a Belianských). Člověkem poměrně hustě osídlené mezihorské kotliny (Podtatranská a Liptovská) zřejmě v souvislosti s rozvojem dopravní (železniční trať, čtyřproudá dálnice aj.), průmyslové (značnou plochu zabírá i vodní nádrž Liptovská Mara)

a sídelní infrastruktury (včetně oplocování objektů a pozemků) tvoří úplnou bariéru toku genů mezi tatranskou populací a ostatními slovenskými populacemi kamzíka (Zemanová a kol. 2015). Podobné výsledky byly zjištěny např. u medvěda hnědého (*Ursus arctos*), i pro něj Liptovská kotlina představuje výraznou bariéru (Straka a kol. 2012).

Vědci z brněnského Ústavu biologie obratlovců Akademie věd ČR navrhli na základě výsledků genetických analýz několik doporučení k managementu všech čtyř slovenských populací kamzíka horského. Zdůraznili, že má smysl chápat obě populace tatranského kamzíka (původní v Tatrách i náhradní v Nízkých Tatrách) z hlediska ochranné biologie jako dvě samostatné managementové jednotky. Zatímco populace v Tatrách představuje čistý tatranský poddruh, u nízkotatranské tomu tak není kvůli introgresi alpského genomu. Na rozdíl od názorů (i výše uvedených nezrealizovaných návrhů) na likvidaci nepůvodních populací alpského kamzíka však doporučují zachování všech slovenských populací. Pokračovat by měl preferenční lov alpských kamzíků hlavně podél okrajů

6 a 7 Počty kamzíků horských vypuštěných v Nízkých Tatrách v letech 1969–76 (obr. 6) a vývoj početnosti v letech 1969–2016 (7). Upraveno podle: P. Urban a R. Malina (2017, obr. 6 a 7)

Velké Fatry a Slovenského ráje kvůli omezení jejich migrace. Žádné další „antropogenní experimenty“ s kamzíky na Slovensku nejsou potřebné (Zemanová a kol. 2015).

Na poměrně jednoduchou otázku, zda byla translokace kamzíka do Nízkých Tater úspěšná, nelze proto jednoznačně odpovědět. Přemístění 30 jedinců z Tatranského národního parku do Nízkých Tater v letech 1969–76 bylo sice úspěšné, ale přesto se původní záměr vytvořit náhradní (záložní) populaci ohroženého endemického poddruhu zcela splnit nepodařilo kvůli pozdější hybridizaci s alpským poddruhem. I tak se kamzík stal významnou součástí a oblíbeným vlnkovým druhem vysokohorského prostředí Nízkých Tater, posléze vyhlášených za národní park. Právě proto by mu měla být i nadále věnována náležitá pozornost.

Použitá literatura uvedena na webu Živý.

Ondřej Pivoda

Indiánskou stopou aneb Názvy obratlovců přejaté z jazyků původních obyvatel Ameriky 4.

V životě původních obyvatel Ameriky hrají značnou roli také ryby, obojživelníci a plazi. Zatímco plazi a obojživelníci se více uplatnili v duchovní kultuře, ryby představují spíše zdroj potravy – což se však nevylučuje s posvátnou úctou a mnohdy ji přímo podmiňuje.

Obojživelníci

Z těch ocasatých jsou pro Severní Ameriku a část Střední Ameriky charakterističtí axolotlové. Všem 33 druhům dal jméno nejznámější axolotl mexický (*Ambystoma mexicanum*). Ačkoli je běžně chován a užíván i k laboratorním účelům, z volné přírody takřka vymizel. Jediná známá

lokalita výskytu, jezera Xocmilco a Chalco v katastru metropole Ciudad de México, byla během 20. stol. přeměněna v síť znečištěných kanálů, kde poslední axolotly loví rybáři. Už od dob aztécké říše patří jeho jemné maso mezi pochoutky. Aztékům tento druh vděčí za jméno āxōtl [ášólótl], složené ze slova ātl (voda) a jmé-

na boha abnormit Xolotla. Byla mu zasvěcena dvojčata, zdvojené klasy kukuřice, dvojité rostliny agáve i podivný vodní tvor axolotl. Vzhledem k neotenii (resp. pedomorfóze, kdy jedinec pohlavně dospívá se zachováním morfologických znaků larvy) lze říci, že axolotl mexický trochu abnormální je. Jeho poslední volně žijící jedinci si ale nezaslouží, aby nadále končili v sítích a poté jako náplň do tacos.

- 1 Indiánský lovec s pipou americkou (*Pipa pipa*)
- 2 Pralesnička barvířská neboli mnoho-barvá (*Dendrobates tinctorius*) dnes patří k vyhledávaným žábám k chovu v teráriu. Foto M. Kořínek
- 3 Pokrývka hlavy ve tvaru žáby. Tlingitové, 19. stol.
- 4 Rituální malba z různobarevného písku s motivem žab. Navahové
- 5 Bezblanka *Pristimantis ashaninka* z oblasti Pui Pui v peruánských Andách popsáná v r. 2017 a pojmenovaná podle kmene Asháninka
- 6 Rosnivka iquitoská (*Scinax iquiturum*) z peruánské Amazonie popsáná v r. 2009 má jméno podle indiánů Iquito. Foto J. Moravec (obr. 1, 5 a 6)

Okolí mexické metropole je domovem rovněž ohroženého skokana Tlalokova (*Lithobates tlaloci*). Jméno (i středoamerických rosniček *Tlalocohyla*) odkazuje na aztéckého boha deště Tlaloka – Toho, jenž napájí Zemi. Již před naším letopočtem ho uctívali rolníci z teotihuacánské kultury. Pod jménem Chaac ho znali Mayové. Žába je v mýtech jeho poslem, ohlašujícím nástup období dešťů. Ačkoli mělo jít o vlídné božstvo, aztéčtí a mayští kněží mu utopením obětovali dívky a děti. Oběti – utonulí, zasažení bleskem nebo zemřelí na nemoci spojené s městnáním tekutin nebo výtokem hnisu, měli zajištěno místo v Tlalokově nebi. Zobrazuje se s kulatýma očima, kolem nichž se ovíjejí hadi. Právě proto dostal v r. 2014 jméno *Crotalus tlaloci* objev mexických herpetologů, chřestýš z jihozápadu Mexika.

Žába je symbolem deště, plodnosti a štěstí i v mnoha částech Jižní Ameriky. Ve vlhké Amazonii jsou žáby všudypřítomné. I v ulicích peruánského Iquitosu nebo brazilského Manausu můžeme potkat ropuchy obrovské zvané aga (*Rhinella marina*). V jižních oblastech Chaca, Pantanalu nebo atlantského deštného lesa jde o další velké druhy, jako ropuchu kururu (*R. diptycha*, dříve *R. schneideri* nebo *R. paracnemis*), r. lesní (*R. ictérica*) i jiné. V Brazílii jsou společně nazývané zvukomalebným tupíjským cururú, vyjadřujícím hlasy ropuších samců. Stejně se označují i podobné, avšak nepříbuzné rohatky, včetně malé rohatky kururu (*Proceratophrys cururu*) z východní Brazílie. I pipa americká (*Pipa pipa*, obr. 1) dostala v Brazílii lidové jméno cururú pé de pato, tedy ropucha s kachníma nohama, byť ani ona mezi ro-

puchy nepatří. Vzhled této vodní žáby vystihuje název Pipa, což tupíjsky znamená placatý. V dnešní brazilské portugalsčině je pipa též papírový drak.

Podobně jsou úzce vázané na vodní prostředí andské vodnice rodu *Telmatobius*. Bolivijská vodnice jurakare (*T. yuracare*) dostala jméno podle kmene Jurakaré, na jehož území byla nalezena. Vodnice rimak (*T. rimac*) zase byla pojmenována podle peruánské řeky Apurímac, jejíž přítoky obývá. Rimac znamená kečujsky mluvk a Apurímac je Mluvicí proud. Vodnice Atahualpova (*T. atahualpai*) ze středního Peru nese jméno Atahualpy, posledního vládce říše Inků, zabitého r. 1533 na příkaz Francisca Pizarra. Jméno vychází ze slov ataw (štěstí, úspěch) a wallpa – větších lovných ptáků, jako jsou hokové, guani, po příchodu Španělů i domácí drůbež, znamená tak přibližně Kohout štěstěny.

Bezblanky rodu *Eleutherodactylus* vodu nevyhledávají. Jak napovídá český název, nemají vyvinuty plovací blány. U bezblanky koki (*E. coqui*) z Portorika probíhá dokonce vnitřní oplození. Zvukomalebné jméno ko'ki dali žábám Taínové podle dvouslabičného volání samečků, typického hlasu nočního lesa v karibské oblasti.

Zvukomalebné jméno nese i rosnivka žlutohnědá (*Scinax perereca*) z jižní Brazílie a severovýchodní Argentiny. Tupíjské pererecá je společný název pro rosničky z různých rodů (např. *Scinax*, *Trachycephalus*, *Osteocephalus*) a vyjadřuje jejich hlasový projev. Má to ale delikátní háček. V mluvě brazilských venkovanů, promísené slovy z tupíjštiny, se jako boca de pererecá (tlama rosničky) nebo jen pererecá označují ženské genitálie.

Rosnička kurupi (*Boana curupi*) byla popsána r. 2007 a objevu pomohl její silný hlas. Zní zastřeně, až strašidelně, však také guaraníjské jméno Kurupi patří nejznámějšímu amazonskému strašidlu. Brazilští Tupíové mu říkají Curupirá, v Peru a Bolívii je zvané Chullachaki nebo Shapshico, v Ekvádoru Iwanch. Je ochráncem pralesa, trestá lovce, jež chytají příliš mnoho zvěře, zabíjí březí nebo kojící samice. Indiáni a mesticové mu připisují zbloudění v pralese, tajemné zvuky i různé nehody, straší jím i zlobivé děti. Popisují ho jako mužíka s červenými vlasy a chodidly obrácenými dozadu, takže ho nelze vystopovat. Může mít na jedné noze kopyto, jímž buší do stromů, aby upozornil na svou přítomnost. Indiáni takto vykládají dunivé hlasy některých rosniček rodu *Boana* (dříve *Hypsiboas*). Na tento hlasový projev odkazuje i české (a vědecké) jméno rosničky kováře (*B. faber*), i když tento druh neobývá přímo oblast Amazonie.

Mnohé rosničky žijí v korunách stromů, vrcholu však tato adaptace dosáhla u listovnic. Šplhání jim usnadňuje schopnost postavit první prst proti ostatním, zpravidla ale nedokážou skákat. Jméno domorodého původu má listovnice kamba (*Phyllomedusa camba*). Byla objevena v povodí řeky Rio Bení, na území indiánů kmene Čané. Horští Kečuové říkají Kamba či Kampa pralesním sousedům z různých kmenů na území Bolívie a Peru. Tento nepřesný název přejala i běloši, je však vhodnější pro jednotlivé kmeny užívat jejich vlastní jména.

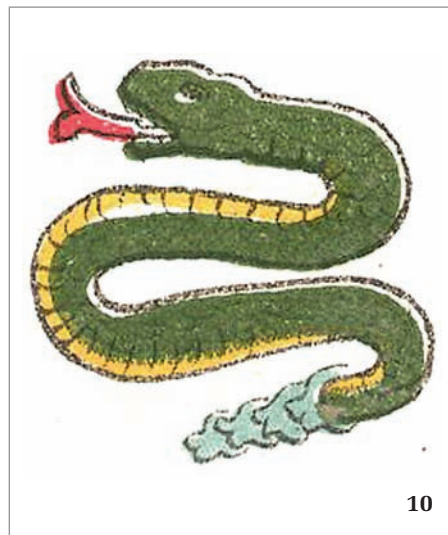
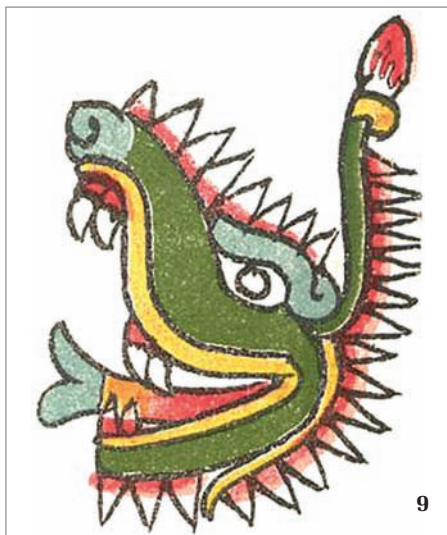
Pralesničky z čeledi Dendrobatidae jsou obecně známy jako tzv. šípové žáby. Jen několik málo z nich, především kolumbijská pralesnička strašná (*Phyllobates terribilis*) a p. dvoubarvá (*P. bicolor*), má natolik silný jed, aby nanesený na šíp usmrtil větší zvíře. Vědecké jméno pralesničky barvířské neboli mnohobarvé (*Dendrobates tinctorius*, obr. 2), z latinského tinctor – barvíř, svědčí o jiném použití kožního sekretu. Popis druhu z konce 18. stol. souvisí s tím, že brazilští Tupíové pomocí jejího výměšku měnili barvu peří zelených papoušků. Ptáka oškubali a holou kůži mu potírali žabím sekretem. Na ošetřených místech vyrostla oranžová pera, podobná vysoce ceněnému peru skalňáka oranžového (*Rupicola rupicola*). Tupíové této technice říkali tapiragem, znaly ji i kmeny Mundurukú, Tapirapé nebo Kokama. Na jihu Brazílie a v Paraguai, kde pralesničky nežijí, se k přebarvení per užívalo rostlinné barvivo urucú. Potírali ptákům kůži nebo je jím krmili. Podobně mělo působit krmení tukem želv a některých ryb. Žádný z těchto postupů ale nebyl ověřen.

Kožní sekrety žab užívají amazonští indiáni také v léčitelství. Na rozdíl od výroby v medicíně východní Asie zde žábám vesměs nejde o život. Peruánští Matséové sekret listovnice dvoubarvé (*Phyllomedusa bicolor*), vyvolávající zvracení, používají proti různým chorobám včetně rakoviny. Sekret žabice podivné (*Pseudis paradoxa*) zase podle Guaraníů léčí cukrovku. Znalosti původních obyvatel skrývají nejen jeden objev čekající na vědecké objasnění a dokumentaci. To se však může podařit jen v případě, že tradiční znalosti nezániknou i se svými nositeli.

Existují i další žáby se jmény odvozenými z indiánských jazyků. Na popisu některých z nich se podíleli též čeští badatelé – např. bezblanka *Pristimantis ashaninka* (obr. 5) byla pojmenována podle kmene Asháninka (Lehr a Moravec 2017), rosnívká iquitoská (*Scinax iquitorum*, obr. 6) podle vlastního názvu indiánského kmene Iquito, s významem „ti, kteří jsou oddělení vodou“ (Moravec a kol. 2009), nebo frynopa *Phrynopus inti* podle Intiho, slunečního božstva v incké mytologii (Lehr a kol. 2017).

Plazi

Potrava amazonských indiánů je bohatá na proteiny a sacharidy, tuků však obsahuje málo. Užívá se sádlo kajmanů, pásocců, mladých rorýsů gvačarů, oleje ze semen různých rostlin, v povodí Orinoka a Ama-

zonky tuk ze želvích vajec. Obětí „sklizně“, dosahující po příchodu Evropanů ničivých rozměrů, jsou vejce terek rodu *Podocnemis*. Tereka velká (*P. expansa*, obr. 12), známá v Amazonii pod aravacským názvem arrau, klade jen jednou za čtyři roky. Snůška má až 100 vajec s tenkou skořápkou a vysokým obsahem tuku. Menší, místy dosud hojná t. jednovousá (*P. unifilis*) klade každoročně, ale ve snůšce má nejvýš 20 méně tučných vajec se silnou skořápkou. Název tereka je přepisem kečujského tarikaja – říční želva, a jde právě o druh *P. unifilis*.

Terekám je příbuzná matamata trásnitá (*Chelus fimbriatus*). Její jméno asi souvisí s tupíjským matá – oko. Druhou možností je spojení se španělským slovesem matar (zabít). Zdvojení slov je typické pro pidžiny a kreolštiny, zjednodušené jazyky vznikající tam, kde probíhá komunikace mezi mluvčími dvou odlišných jazyků. V Americe je nejvíce užívali potomci afrických otroků na karibském pobřeží. Právě od nich zřejmě pochází název této dravé, v přirozeném prostředí skoro neviditelné, a proto obávané želvy.

Seďm druhů mořských želv z pěti rodů čeledi karetovití (*Cheloniidae*) se v češtině dělí o jméno kareta. Jeho původ je spjat s vymřelými obyvateli Velkých Antil, Taíny. Ti jeden druh mořské želvy nazývali careya, což převzali Španělé ve formě caretta. Šlo o karetu pravou (*Eretmochelys imbricata*), pravou nikoli jen pro kvalitní maso nebo pěkný vzhled, ale proto, že původ slova je spjat s tímto druhem. Karetu obecnou (*Caretta caretta*) a k. obrovskou (*Chelonia mydas*) nazývali Taínové cagua-

7 Kajman yakaré (*Caiman yacare*) žije od východní Bolívie a jižní Brazílie po severní Argentinu.

8 V Brazílii populární „kanibalský“ had musurana černá (*Clelia clelia*)

9 a 10 Hlava kajmana (obr. 9) a chřestýš (10). Aztékové, Codex Magliabechiano, počátek 16. stol.

11 Hlavička dýmky ve tvaru želvy, hopewellská kultura. Ohio, 4.–5. stol.

12 Amazonská želva tereka velká (*Podocnemis expansa*).

Foto J. Moravec (obr. 7, 8 a 12)

13 Hopiové při hadím tanci s chřestýši a užovkami (1902)

má. Dalo by se tedy říct, že jde o „nepravé“ karety.

Zatímco české želva, německé Schildkröte, francouzské tortue nebo ruské черепаха může označovat libovolného zástupce řádu Testudines, v angličtině je tomu jinak. Suchozemské želvy se nazývají tortoise, mořské i některé sladkovodní druhy turtle, ale většina sladkovodních želv má, zvláště v americké angličtině, jméno terrapin. Toto slovo zní také ve vědeckých názvech želvy jamajské (*Trachemys terrapen*), ž. diamantové (*Malaclemys terrapin*) i rodu *Terrapene*. Už v 17. stol. bylo přejato z algonkinských jazyků, asi z delawarského tórepw – želva. V kultuře indiánů Severní Ameriky želva symbolizuje zemi, spojení s Velkým duchem, dlouhý život a sílu. V mýtech Irokézů, Čejenů i Lakotů nabere hlínu ze dna prvotního moře a vynese ji na hladinu. Stvoří tak zemi a podepře ji krunýřem, aby se nepotopila. Severoameričtí indiáni proto svůj

kontinent nazývají Želví ostrov, např. v lakotštině Khéya Wita. Medicinmani mnoha kmenů z krunyřů vyrábějí obřadní nástroje, a to chřestidla jako Irokézové nebo bicí hudební nástroje v severním Mexiku. Figurka želvy byla první hračkou indiánských dětí, Arapahové a Čejení do ní zašili kus pupeční šňůry dítěte, jemuž měla zajistit dlouhý život. Indiáni kmene Zuñi zase želvy chovali ve svých pueblech.

Dva rody želv ale moc dobrou pověst nemají. Jsou to kajmanky rodů *Chelydra* a *Macrochelys*, jejichž název souvisí s pojmenováním kajmanů z rodů *Caiman*, *Melanosuchus* a *Paleosuchus*. Kajman, a tím i přechýlená kajmanka nebo zdobně mločik kajmančík (*Aneides lugubris*), nesou jméno přejaté z některého jazyka dnešní Venezuely. Zdrojem je asi karibské acayouman (krokodýl) nebo garifunské agaiumá (vodní démon). V téže oblasti se užívá i nepřibuzný aravacký jazyk piapoko, kde slovo čamána označuje dracénu guyanskou (*Dracaena guianensis*), obojživelného tejo-vitého ještěra krokodýlího vzhledu. Zatímco želvy kajmanky připomínají kajmana hřebenatým ocasem, kousavostí i silou stisku čelistí, mločik kajmančík s chápa-vým ocasem může kajmana připomínat snad jen tvarem ploché hlavy. Za jméno vděčí Jiřímu Jandovi, který ho vytvořil v r. 1914 podle německého Alligatorsalamander – aligátorí mlok.

Močály Pantanalu na hranicích Paraguaye a Brazílie jsou skutečným rájem kajmanů yakaré (*Caiman yacare*, obr. 7), dříve pokládaných za poddruh k. brýlového (*C. crocodilus*). Íacare znamená tupíjsky kajman, ale indiáni se nespokojili s obecným názvem a rozlišují druhy kajmanů obdobně jako vědci. Kajman brýlový je tupíjsky jacaratinga (kajman bílý) podle světlého břicha, k. černý (*Melanosuchus niger*) jacarasu (k. velký), zástupci rodu *Paleosuchus* (kajmánci) jsou jacaremiri (kajman malý). Jde o důležité zjištění potvrzující i objektivitu našich taxonomických kategorií.

Na karibských Kajmanských ostrovech bychom kajmany hledali marně. Ostrovní

daňový ráj byl pojmenován omylem, snad podle krokodýlů amerických (*Crocodylus acutus*) nebo endemických leguánů modravých (*Cyclura lewisi*). Místní obyvatelé název odvozují spíše od jména Keymana Cushinga, jenž r. 1656 přivedl skupinu zběhů z Jamajky na dosud neobydlené souostroví. I to je dost dobře možné.

V životě Taínů, vymřelých obyvatel Antil, hráli leguáni rodu *Cyclura* významnou roli, neboť jde o největší suchozemské obratlovce těchto ostrovů. Nazývali je íwana (velký ještěr), což Španělé změnili na la iguana a Francouzi pak l'iguane. Tvar s románským členem přešel německým prostřednictvím do češtiny, ale latina a angličtina ho přejala v podobě iguana.

A od toho byl jen krůček k iguanodonovi (leguánnímu zubu), jenž byl popsán již r. 1825 jako jeden z prvních dinosaurů. Jeho objevitel Gideon Mantell se pokoušel iguanodona rekonstruovat jako zvětšení haitského leguána nosorohého (*C. cornuta*). Kromě podobnosti chrupu k tomu inspiroval i ostrý hrot palce. Mantell našel pouze jeden a umístil ho plazu na čenich. Tuto konstrukci přijal i tvůrce slova dinosaur – sir Richard Owen nebo sochař Benjamin Waterhouse Hawkins, jehož modely dinosaurů z poloviny 19. stol. můžeme vidět v londýnském Sydenhamu.

V obecném povědomí představují leguány v původním širším pojetí velké druhy typu leguána zeleného (*Iguana iguana*) s okázalými hřebeny a laloky. Většina asi z 800 známých druhů dorůstá skromnějších rozměrů a hřebeny postrádá. Ti vůbec nejmenší patří k rodu *Uta* z jihozápadu Severní Ameriky, od Mexika po Utah, a podobají se našim ještěrkám. Jména rodu *Uta* i státu Utah mají tentýž původ, od indiánského kmene Jute, spřízněného se známějšími Komanči a Šošony. Jméno Judah kmeni dali sousední Apačové a znamená „horští“, oni sami si říkali Nyc (lid). Tomuto jménu dělá čest i leguánek pestrý (*Uta stansburiana*), jeden z nejseverněji žijících druhů leguánů, jenž obývá i svahy Skalnatých hor, a to včetně Utahu (ostatní druhy žijí většinou na ostrovech Kalifornského zálivu).

Jen o málo větší leguánky rodu *Uma* najdeme na písčných pouštích Kalifornie, západní Arizony a severního Mexika. Jméno dostali podle tamních indiánů kmene Juma. Jméno Ju'mi (Mluví jinak) dali kmeni sousední Pimové, oni sami si říkají Kutsaai (Ti, kteří následují). Názvy obou rodů leguánků vytvořil Spencer F. Baird v 50. letech 19. stol.

V Kalifornii a Mexiku žije pět druhů leguánů rodu *Sauromalus*. V případě ohrožení zalézají do skalních štěrbin, kde se zaklíní nadmutím celého těla. Jejich český název čukvala pochází z jazyků cahuilla a luisseño z jižní Kalifornie, kde čáchwal znamená ještěr. A čukvala zavalitá (*Sauromalus ater*) je v této oblasti největším ještěrem, a tím i vítanou kořistí domorodých lovců. Místní indiáni proto čukvaly vysadili na některých ostrovech v Kalifornském zálivu, kde původně nežily (na dalších ostrovech se pak vyskytují ostatní druhy rodu).

V karibských jazycích Guyany má obecný význam ještěrka slovo anole. Jeho nositeli se stala početná rodina více než 400 zástupců rodu *Anolis*. Tito většinou stromoví ještěři v současnosti řazení do čeledi Dactyloidae, z nichž mnozí mají výrazně zabarvený hrdelní lalok, žijí v tropech a subtropích Ameriky, od Floridy až po Argentinu. Nejvíce druhů pak na karibských ostrovech.

Starosvětské varany podobným vzhledem a dravým způsobem života zastupují v Americe velcí tejové z rodu *Tupinambis*. Původ jejich názvu je půvabný a poučný zároveň. Willem Piso a Georg Markgraf ve spise *Historia naturalis Brasiliae* z r. 1648 uvádějí teju žakruarú s popisem Teiuguas Tupinambis, což znamená tupinambsky (v jednom dialektu jazyka tupí) teiuguas (obr. 14). Carl Linné tento druh nazval

v r. 1758 *Lacerta teguixin*. Roku 1802 François Daudin oddělil tejovitě ještěry do samostatného rodu. Posloužil si přitom částí Pisonova a Markgrafova popisu, takže teju žakruarú dostal dosud platné jméno *Tupinambis teguixin*. Teiú znamená tupíjsky ještěr, teiúguacú velký ještěr. Vedle tohoto obecného jména znají Tupíové i specifické označení yakurua'ru pro velké tejovitě ještěry. Slysíme ho právě v českém názvu teju žakruarú.

Do čeledi tejoovití (Teiidae) patří i rod *Ameiva*, česky ameivy. Tento název je rovněž poprvé doložen v díle Pisona a Markgrafova. Jeho zdrojem se stalo patrně tupíjské amveré (malá ještěrka nevhodná k jídlu), příbuzné s adjektivem aiva (nejedlý). Druhou možností je rovněž tupíjské aimbere – ten, který se svíjí.

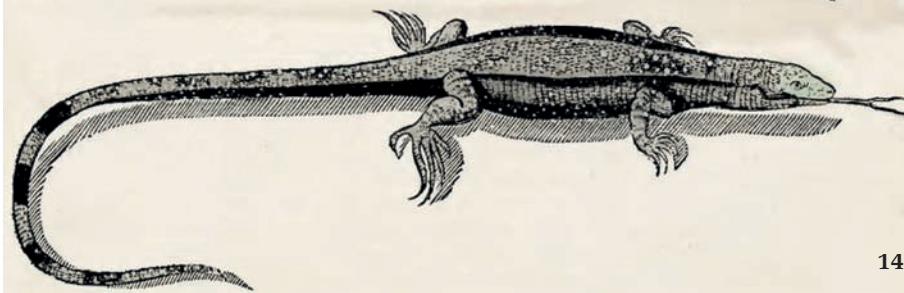
Slovo anakonda (rod *Eunectes*) zní natolik exoticky, že by o jeho indiánském původu pochyboval málokdo. Podobné jméno Anacaona (žlutý květ) patřilo vládkyni Taínů z dnešního Haiti. Setkal se s ní sám Kryštof Kolumbus a královna udržovala dobré vztahy i s jeho nástupci. Jeden z nich, Nicolas de Ovanda, ale její vstřícnosti krutě zneužil. Nejprve dal upálit 80 táinských předáků a z královny učinil svou milenkou. Když Anacaona odmítla, Ovanda ji nechal svými vojáky znásilnit a oběsit. Taínové hady sice uctívali, ale anakondy na Antilách nežijí. Sama Anacaona a její ořesaná smrt v kronikářích vzbuzovala soucit a sympatie, což vylučuje i metaforické spojení s hady.

Roku 1693 psal John Ray o velkém hadu, jemuž na Cejlonu říkají anacandia. Henry W. Bates v polovině 19. stol. vyslovil názor, že jde o název indickému původu, přenesený gujanskými Brity na amerického hada (i sami Indové osídlovali také jiné části Britského impéria, včetně amerických kolonií). Jeho zdroj musíme hledat v jazycích jižní Indie a Srí Lanky. Bude jím nejspíš telugské pama kōnda (skalní had), tedy krajta tygrovitá (*Python molurus*), nebo tamilské anai kondra (ta by pozřela slunce), užívané pro velkou krajtu. Podobný název henakandaya (lesklý šlahoun) má ve srilanské sinhálštině anakondám zcela nepodobná štíhlá užovka bičovka nosatá (*Ahaetulla nasuta*).

V Brazílii může s anakondou co do popularity soupeřit musurana černá (*Clelia clelia*, obr. 8), zobrazená dokonce na mincích a poštovních známkách. Obdivu se jí dostalo za to, že se živí jedovatými hady. Je ze 7 druhů musurany rodu *Clelia* největší a dokáže pozřít hada dlouhého až dva metry. Tupíjské muču'rana znamená „jako muču“, tedy úhoří podobná ryba hrdložábřík americký (*Symbranchus marmoratus*). Pro Tupíe ale slovo mělo ještě jeden význam. Z vlastní zkušenosti to poznal Hans Staden, námořník, který v 16. stol. žil více než rok v tupíjském zajetí. Bylo to lano, jímž Tupíové spoutali zajatce a za volné konce ho odvedli na místo budoucí kanibalské hostiny. Tam pak byla oběť „poražena“ ozdobným kyjem. Tupíové kanibalismus chápali jako vyrovnání s nepřáteli. Proto byla musurana, lovcí své jedovaté příbuzné, vnímána jako kanibalský hrdina, který oběť nejdříve obtočí závitky těla, pak usmrtí zadními jedovými zuby a nakonec pozře.

Tejuguacu & Temapara. Taraguira. Americima. Carapopeba. Ameiva. Taraguico Aycuraba. Tejunhana. Omnes Lacerti.

T E I U G V A C U & T E M A P A R A Tupinambis: Lacertus egregius: corporis figura, capitis, oculorum, oris, pedum, caudae, convenit cum Senembi; in hoc autem differt. Primo totius corporis color est niger, elegantissimis maculis albis inspersis variegatus, & versus extremam caudam, sex quasi aculeos habet albos. Secundo cauda craffior in exortu. Tertio caret illis dentatis aculeis per dorsum longitudinem. Quarto in pedibus posterioribus exterior digitus paulo remotior est à reliquis, & brevior. Quinto linguam habet bifidam longam, rubram, glabram, quam velocissime instar serpentis ad digiti longitudinem protrudit & retrahit. Nullam edit vocem: patiens est: lubenter vescitur ovis, quae cruda sorbet. Inedia patientissimum animal: detinebam alligatum, sed cum fe à vinculis absolvisset, liberum permisi

14

Na lov jiných hadů se zaměřují i mnozí jedovatí korálovci. Jejich pestré, pruhované zbarvení napodobuje řada nejedovatých a mírně jedovatých hadů, zdaleka ne jen známé korálovky rodu *Lampropeltis*. Indiánské jméno má pravidelně třibarevně pruhovaný korálovec ibiboboka (*Micrurus ibiboboca*) z východní Brazílie. Také jeho název je tupíjský, ze slov yby (země) a mbocá (skrýš, úkryt). Výstižně se jím vyjadřuje skrytý způsob života a plachost těchto neútočných hadů.

Koristi musurany i korálovců se stávají např. obávaní křovináři, zvláště menší druhy jako k. urutú (*Bothrops alternatus*). Tupíjské uru'tu (kříž) se vztahuje ke kresbě na jeho hlavě. Musurana loví i většího křovináře žararaku (*B. jararaca*). I on má tupíjské jméno ze slov jarará (jedovatý had) a ca (široký). Podobný, ale větší křovinář žararakusu (*B. jararacussu*) dostal název odvozený od předešlého příponou gūasu (velký). Největší americký jedovatý had, křovinář němý (*Lachesis muta*), je v Gujaně zván bushmaster a v Brazílii tupíjsky surucucú (on kouše nejvíc). Jeho dospělé jedince dosahující délky až 360 cm však musurana ulovit nedokáže.

Pro chov v teráriích se lépe hodí nejedovaté užovky, např. užovka mokasínová (*Nerodia sipedon*). Její jméno svádí k domněnce, že indiáni z kůží užovek šili obuv. Mokasín je opravdu algonkinské slovo pro botu, výslovnost v jednotlivých jazycích kolísá: mikmacky meksyn, powhatansky makasin, odžibvejsky makizin. Indiáni šili mokasíny z kůže jelenů a bizonů, nikoli hadů. Ornamenty z našitých ostnů urzona a korálků, specifické pro každý kmen, ale připomínaly zbarvení hadů. Vzhledem k účtě, již se u severoamerických indiánů těšili zejména chřestýši, mohlo jít o záměr. Jako mocasin byl od 18. stol. mezi osadníky znám pestrý a jedovatý ploskolebec americký (*Agkistrodon contortrix*), což dokládá poddruh *A. c. mokasen*. A právě ploskolebci se zbarvením užovka mokasínová podobá. Ne náhodou se na americkém venkově užovkám rodu *Nerodia* říká false moccasins (falešní ploskolebci) a jmé-

14 Teiuguasu tupinambis (tupinambsky teiguasu) – obrázek z díla W. Pisona a G. Markgrafova (1648), který zamotal hlavy pozdějším taxonomům při popisu teju žakruarú (*Tupinambis teguixin*). Snímky a ilustrace, pokud není uvedeno jinak, převzaty v souladu s podmínkami použití, zdroje jsou uvedeny na webové stránce Živy.

no užovka mokasínová bychom měli vlastně číst jako „užovka ploskolebcovitá“.

Ačkoli jsem se rozhodl v seriálu vynechat jména odvozená od geografických názvů indiánského původu typu andský nebo kanadský, musím teď udělat výjimku. Jména dvou rodů malých užovek jihozápadu Severní Ameriky jsou zároveň zeměpisnými názvy. Jde o arizonu lesklou (*Arizona elegans*) a čtyři druhy sonor, drobných hadů živících se pavouky a hmyzem, z nichž nejznámější je sonora proměnlivá (*Sonora semiannulata*). Arizona, původně ali sonak, v jazyce pima znamená studánka, malý pramen – a vztahovalo se pouze na okolí města Nogales. Arizonské patrioty asi moc nepotěší, že dnes toto území leží za mexickou hranicí. Indiáni kmene Pima i arizonu lesklé však žijí na obou stranách ostře střežené hranice. Jižními sousedy Pimů jsou Jakiové (Yaqui) hovořící příbuzným jazykem, jak je patrné i ze slova sonot (pramen), odpovídajícího pimskému sonak. A právě tady má původ název Sonora. Svou roli ale mohlo sehrát i španělské Señora ve významu Panna Maria, již r. 1531 konkvistador Nuño de Guzmán zasvětil dobyté území Jakiů. V jakijštině ovšem chybí hláska ň a Guzmánovi noví poddaní nemohli slovo señora vyslovit správně.

V úvodu jsem zmínil, že ryby představují pro původní obyvatele Ameriky hlavně zdroj potravy, v příští závěrečné části putování za nomenklaturou odvozenou z indiánských jazyků se proto zaměříme na ryby.

Seznam použité literatury uvádíme na webové stránce Živy.